

Сухомлинов О.М., к. філол. н., доцент,
Бердянськ

Ярослав Івашкевич: митець народжений Україною

Ярослав Івашкевич, поруч із *Вітольдом Гомбровичем, Бруно Шульцем, Славоміром Мрожеком* є одним з найбільш відомих у світі польських письменників ХХ століття. Його проза, поетична та драматургічна творчість, публіцистика завжди викликали зацікавлення з боку дослідників, саме тому наукова література предмета є різноплановою, широкою й характеризується певною еволюцією. Надзвичайна насиченість біографії Івашкевича стала причиною того, що постать цього письменника приваблює дослідників поезики різних жанрів літератури й мистецтва загалом, літературного життя, політичних реалій ХХ століття в Польщі та Європі.

Особливі зв'язки поєднують творчість Ярослава Івашкевича з Україною. Майбутній письменник народився в 1894 році у Кальнику на Вінниччині і до 1918 року майже безвиїзно прожив на Україні (Єлизаветград, Тимошівка, Київ), навчався в Четвертій київській гімназії, Київському університеті та консерваторії. Україна, її культура і краєвиди, залишилися в пам'яті Івашкевича на все життя, а її образ, який зазнавав еволюцій та трансформацій, присутній у багатьох прозових, поетичних та драматичних творах письменника. Івашкевич визнавав: *“Творчість окремих митців, безсумнівно, буває глибоко пов'язана з середовищем, з якого вони вийшли, з пейзажем, серед якого вони жили. Зв'язок митця з пейзажем, який його сформував, є глибшим, ніж це могло б здаватися. Дитинство і молодість завжди залишають важливий слід на все наступне життя – у творах зрілого творця раз у раз виникає нота, яка запала в його серце ще в давні часи. Відкривається усвідомлена таким чином або й зовсім*

неусвідомлена єдність між країною дитячих літ і зрілим періодом творчості” [1;42].

Україну початку ХХ століття письменник називав “*балагульською провінцією*”, а працюючи в якості репетитор по заможних шляхетських маєтках, Івашкевич мав можливість дуже добре цю “*провінцію*” пізнати. Письменник спостерігав життя польських поміщицьких родин та побут простого українського народу в Умані, Вінниці, Гайвороні, Тетереві, Боярці, Конелі, Красносілці, Гонорівці, Молинцях, Маньківці, Шабельній, Зарудді, П’ятигорах.

Маючи старих батьків і набагато старших за нього сестер, Івашкевич почувався більш закоріненим углиб ХІХ століття, ніж про це може свідчити дата його народження. Тому письменник часто зображував Україну на тлі історичних подій, починаючи з середини ХІХ століття – й до революційних подій після І світової війни. В своїх творах він осмислює історичні проблеми українсько-польського пограниччя у ХІХ та ХХ століттях, січневе повстання 1863 року, битву під Дашевом, в якій брали участь його батько й дядько. Український період був найважливішим для формування світогляду та філософсько-естетичних переконань Івашкевича як митця, тому часто його твори, особливо ранні, є ніби “*портретом митця замолоду*”, а також панорамою інтелектуального життя України початку минулого століття.

Після того, як письменник змушений був покинути свою “*малу батьківщину*”, Україна поступово переставала сприйматися ним як безпосередньо дана реальність, її образ переходив у володіння спогаду, екзистенційної рефлексії, ставав сакралізованим і через те ще ціннішим.

Останній сплеск переосмислення спадщини і постаті Івашкевича відбувся у середині 90-х років минулого століття – у зв’язку з рядом заходів з нагоди сотої річниці народження письменника. Об’єднані зусилля науковців різних країн дозволили витворити не тільки компендіум вже напрацьованих в минулому матеріалів, ідей, концепцій творчості автора, синтетичних праць, які стали класичними, а й запропонувати варті уваги якісно нові дослідження. Ця

новизна стосується, зокрема, кількох найголовніших сфер. По-перше, це праці, заінспіровані розвитком постструктуралістського літературознавства й культурології з такими складовими, як гендерні студії, теорія нарації й мультикультуралізму, по-друге, можливість “другого” незалежного прочитання Івашкевича – після заідеологізованих часів соціалізму та не менш заідеологізованого (тільки з протилежним знаком) – початку існування III Речі Посполитої. До праць, що гармонійно й виважено поєднують у собі обидва ці аспекти, належать книга Г. Рітца *“Ярослав Івашкевич. Пограниччя модерності”* (1999), синтетична монографія Анджея Завади *“Ярослав Івашкевич”* (1994), книга Анджея Турчинського *“Зуб мудрості”* (2001), збірник статей *“Повернення Івашкевича”* (1999) та серія наукових збірників під спільною назвою *“Місце Івашкевича”* (1994 – 1998). Тим чи тим аспектам творчості письменника присвячені окремі розвідки й монографії *Я.Рогозінського, М.Барановської, Т.Бурека, С.Буркота, М.Хшановського, А.Бернацького, А.Грончевського, Е.Лох, В.Мацьонга, А.Сандауера, Я.Тшнаделя, М.Єндріховської, Г.Заворської, М.Чермінської* та ін. Творчій та життєвий шлях Івашкевича був предметом досліджень багатьох східнослов'янських вчених-філологів, зокрема Г. Вервеса, Ю. Булаховської, Р. Радишевського, С. Белзи, Г. Туркевич, С. Яковенка тощо.

Переважає більшість істориків літератури, дослідників творчості Ярослава Івашкевича, вважає літературним дебютом й початком творчості автора *“Слави і хвали”* 1915 рік, коли в київському польськомовному часописі *“Pióro”* було надруковано вірш *“Lilith”*. Проте слід наголосити, що багато з творів, написаних у Києві не були надруковані та загинули у вирі бурхливої історії ХХ століття, тому дозволимо поставити це твердження під сумнів. Відомо, що робота над маловідомим та малодослідженим твором Івашкевича – *“Молодість Пана Твардовського”* розпочалася у 1912 р. і тривала до 1915-го. Ця дигресійна поема являє собою синтез різноманітних філософських концепцій та колаж відомих літературних постатей світової класики, що відображує складність процесів творчого пошуку автора, а також становить

цікавий дослідницький матеріал, в якому чітко простежуються основні риси майбутнього писарства митця, особливо його ранньої творчості. Художній світ твору, незважаючи на просторову різноманітність місць розгортання сюжету, насичений історичним польсько-українсько-кресовим колоритом. Авантюризм сюжету свідчить про романтичний родовід поеми та зв'язок з героями Верна і Сенкевича. Вражає надзвичайна сміливість автора, який, порушуючи правила логіки, уводить у художній світ "*Молодості Пана Твардовського*" героїв, що належать до різних літературних епох: Гамлет, Дон Жуан, Дон Кіхот, Фауст та молодий кресовий шляхтич, а також король Зигмунд та королева Бона, що вказує на певні історичні алузії автора.

Знаменною віхою стає співпраця з театром Станіслави Висоцької у 1916 році, де автор "*Петербурга*" виконує обов'язки літературного керівника, що безперечно відбилося на його естетиці та творчості.

Бурхливі революційні події 1917 року змушують Івашкевича полишити рідну Україну та переїхати до коронної Польщі. Саме там у 1919 році виходить перша збірка віршів "*Oktostychy*", що була написана впродовж 1917 – 1918 років. Молодий поет налагоджує стосунки з варшавськими мистецькими колами, працюючи редактором культурного відділу "*Kuriera Polskiego*" протягом 1920 – 1923 років та працюючи пліч-о-пліч з постмодерністською групою літераторів "*Скамандер*". У цей час Івашкевич працює над цілою низкою творів, що пізніше увійдуть до так званої "*Поетичної прози*" – це "*Легенди і Деметра*", "*Вечір у Абдона*", "*Зенобія. Пальмура*" тощо. Можна зауважити особливу зацікавленість автора драматургією, саме у цей період з-під його пера виходять п'єси "*Бал у княжни Бельведерської*", "*Кардинали*", "*Ідеальний злодій*". Цікаво, що митець продовжує розвивати музичні здібності, пишучи протягом 1918 – 1920 років лібрето до опери свого кузена Кароля Шиманського "*Король Роджер*". Образ цього монарха буде основою багатьох авторських міфів, що визначатимуть світогляд Івашкевича та художній світ творів.

Незважаючи на факт втрати приватної вітчизни, чим безперечно була для нього Україна, мала батьківщина залишається актуальною та живою в пам'яті. Саме з реаліями „країни дитинства” зіставляється варшавське сьогодні, саме на тлі „чужого середовища” продовжується формування особистості, естетики та творчої манери митця. Доказом цього є автотематичний твір „*Hilary, syn buchaltera*”, яка побачила світ у 1923 році, а через два роки отримала так звану „нагород видавців”. „*Вечір у Абдона*” і „*Гілярій*”, як стверджує Р.Пшибильський, завершують „стилізаторський” цикл творів [4; 65].

Ключовою подією, що засвідчила істотні зміни мистецької свідомості Я.Івашкевича стає „Місяць сходить” – один з найбільш „українських” творів автора. Після її публікації Стефан Жеромський напише, що автор „*Місяця*” є „чудовим прозаїком і дивовижно оригінальним письменником”, визнаючи дві характерні риси письменництва: оригінальність ідей і відвертість висловлювань.

Незважаючи на високу оцінку критиків та колег по цеху, Івашкевич наполегливо шліфує авторський стиль, зосереджуючись на коротких формах, які називає „мистецькими пробами”. Особливу увагу привертає оповідання „Нове кохання” (написане у 1925 р., а видане у 1946 у збірці оповідань) та дещо публіцистичні „*Пейзажі сентиментальні*” (1926). У 1930 році виходить „*Змова чоловіків*”, а рік пізніше том віршів „*Повернення до Європи*”, що засвідчило зміну орієнтирів і цінностей поета. Приналежність до видатних представників групи „*Скамандер*” не перешкоджала Івашкевичу використовувати надбання непопулярних на той час мистецьких течій, зокрема польського експресіонізму. Поет показав себе як віртуоз і стилізатор, як митець, що виховав себе в атмосфері поваги до високого мистецтва. Саме тому виробив своєрідну модель власної поезії, яку можна окреслити як поезія культури. Автор „*Повернення до Європи*” і тому „*Інше життя*” стає кодифікатором нового поетичного класицизму, прекурсором класичної поезії. А. Грончевський стверджує, що лірика Івашкевича через свою

потужність та інтенсивність впливу стала зразком для нової поетичної генерації [2; 240].

1932 – 1933 роки, як стверджує переважна більшість дослідників, стають творчим апофеозом митця. „Березняк” та „Панни з Вілька” є черговим підтвердженням специфічної манери, неординарності бачення й трактування світу [7; 72]. У цих оповіданнях тісно переплітаються мотиви *Ероса* і *Танатоса* [4; 237], а завуальовані гомоеротичні мотиви та Прустівська теорія боротьби з часом є проявом української минувшини, що проявляється у сучасності [5; 99]. Варто нагадати, що „Панни з Вілька” були написані в Італії, яка завжди викликала в Івашкевича „українські спогади” та певну ностальгію щодо часів молодості.

Рік 1932 ознаменувався виходом поетичної збірки „Літо”. Два роки пізніше історичний роман „Червоні щити” продовжать започатковану у „Поверненні до Європи” тематику історії та сучасності старого континенту та ролі й місця особистості. У „Червоних щитах” Івашкевич зображує Європу як своєрідну мозаїку культур. Незважаючи на мовні, релігійна та культурні відмінності, засигналізовані у „Поверненні” [6; 173], автор зараховує Польщу і східні землі до країн європейсько-середземноморської орієнтації, створюючи на основі українських спогадів і переживань „символічну спільноту”. Польща, Рим, Сицилія, Німеччина, Єрусалим, Київська Русь постають перед читачем у світлі міркувань Генрика Сандомирського, який виступає семантичною фігурою, що поєднує художній світ і дві виразно окремі частини роману: про формування героя і про Польщу як централізоване й потужне королівство. Окрім того, гамлетівська постать Генрика, нерішучого мрійника, вписується в контекст романтичних проблем, де виразно домінує антиномія особистість – історичний процес. Тим самим Івашкевич продовжує роздуми над проблемою суспільної дії та вибору, яка чітко простежується у романі „Місяць сходить”.

Черговим підтвердженням слави Івашкевича-прозаїка, особливо майстра малих форм, стає том оповідань „Млин над Утратою”, в якому автор порушує питання людської екзистенції.

Надзвичайно плідним видався 1938 рік: Івашкевич пише і видає відомий твір „*Pasje błędmierskie*”, том прози „*Два оповідання*” та роздуми про Ф.Шопена. Головними проблемами, які намагається проаналізувати автор, є протистояння високого мистецтва та суспільства. У своїх роздумах автор „*Слави і хвали*” звертається до філософських концепцій Ніцше та Толстого, намагаючись з'ясувати, чи мистецтво може мати вплив на людство і чи може культура урятувати світ від занепаду. Видатні митці стають предметом особливої уваги та героями театральних п'єс: Шопен у „*Lecie w Nohant*” (1937), Пушкін у „*Maskaradzie*” (1939), Бальзак у „*Wesele pana Balzaca*”, написаному у післявоєнні роки (1959).

Воєнні часи письменник провів у маєтку під Варшавою, не полишаючи рідний край. Належав до активних діячів культури, які всупереч фашистським реаліям продовжували мистецьку діяльність, організовуючи таємні літературні зустрічі та допомагаючи один одному. Водночас Ярослав Івашкевич продовжує письменницьку роботу, саме в цей період автор працює над комедією „*Господарство*” (1938 – 1941), драматичною сценою „*Егоїстка*” (1941), драмою „*Під акаціями*” (1945), історичним твором „*Мати Іоанна від Ангелів*” (1943), оповіданням „*Стара цегельня*” (1943).

У 1946 році Івашкевич пише оповідання „*Млин над Лютиню*”, яке стає відображенням внутрішніх процесів очищення „*всього бруду, всієї крові*” тих страшних подій. Цікаво, що автор навмисно не показує воєнних подій як таких, проте, він майстерно зображує зовнішнє та внутрішнє протистояння в одній родині, ідеологічну несумісність, протиставляє патріотизм та конформізм. Розбіжності поглядів старого Дурчока та його онука Ярогнева є доказом, що акценти зміщуються з історизму у бік ідейно-естетичний, навіть суто побутовий [8;296]. Неочікуване розв'язання сюжетної лінії та конфлікту (дід вбиває онука) на суто побутовому тлі загострює емоційність сприйняття викладених подій і є ключем до розуміння деяких психологічних вузлів, відображених у творі.

Пізніший цикл „Італійські новели” (1947), в яких безпосередньо та опосередковано присутня Україна як результат роботи механізму пам’яті, був нагороджений премією тижневика *"Odrodzenie"*. У цьому ж році було видано том спогадів та роздумів „*Зустрічі з Шимановським*”. Ця книга є надзвичайно важливим і цікавим джерелом інформації не тільки про видатного польського композитора, але й про чинники, що формували естетику та філософію самого Ярослава Івашкевича. Протягом 1945 – 1946 та 1947 – 1949 Івашкевич є головою Професійної спілки польських літераторів, а також редагує познанський двотижневик *"Życie Literackie"* і варшавський журнал *"Nowiny Literackie"*.

Подорож до Південної Америки (1948) позначилася на його подальшій творчості, том віршів „*Олімпійські оди*” був відзначений нагородами у Польщі та отримав першу нагороду XIV Олімпіади у Лондоні.

Продовженням створення образів представників світової культури стає написання твору про Йоганна Себастьяна Баха (1951). У наступні роки виходять: драма „*Блендомірські пасії*” (1951), збірка віршів „*Справа миру*” (1952), „*Вірші з різних епох. 1912 – 1952*” (1952),

У 1952 році Івашкевича обирають до Сейму Польської народної республіки, пізніше він двічі відкривав інавгураційні засідання Сейму в якості маршалка-старійшини (голови палати парламенту). Проте цей рік напевно запам’ятався фактом отримання державної нагороди I ступеня за весь його творчий доробок. Ще раз цю нагороду присуджено письменнику у 1954 році.

Надзвичайно плідним був 1953 рік виходять у світ „*Чотири літературні есе*” („*Леонардо да Вінчі*”, „*Віктор Гюго*”, „*Кароль Шимановський та література*”, „*До Софії Налковської*”), „*Оповідання. 1918 - 1953*”, „*Листи з подорожі до Південної Америки*” (збір листів, репортажів та фейлетонів). Івашкевич також видає оповідання „*Експедиція до Сандомежа*”, за яку йому було присуджено нагороду Комітету справ туризму.

Наступного року Ярослав Івашкевич видає збірку поезії з меланхолічно-рефлексійною назвою „*Коса осені*”, цикл оповідань „*Почуті розповіді*”,

переважна частина творів якого пов'язана з Південною Америкою, а також реалістичне оповідання „*Втеча Фелька Оконя*”.

Цього ж року автор „*Березняку*” обіймає посаду головного редактора місячника "*Twórczość*", що видається Національною бібліотекою Польщі. Це один з найстаріших журналів, що виходить з серпня 1945 року, спочатку у Кракові, а з 1950 – у Варшаві. Попередниками Івашкевича були Казимир Вика та Адам Важик. "*Twórczość*" спеціалізується на публікаціях і оцінці літературних творів, що незабаром мають вийти великим тиражем. Важливе місце посідають есе, присвячені польській та світовій літературі, тобто він є фактично рупором письменництва.

Серед творчого доробку Ярослава Івашкевича виділяється контороверсійний роман „*Слава і хвала*” (1956). Автор зображує історію родини Голомбеків з 1914 року в Одесі і закінчуючи 1947-им роком у Варшаві. Показано долю двох поколінь, що пройшли через буремні часи двох світових воєн, намагаючись вистояти та вижити та механізми, що визначали та формували психіку людини ХХ століття, поляка, що зазнав гіркого досвіду історії. Як і у передвоєнних творах, питання культури та її значення у житті особистості стає домінуючим мотивом роману. Амбіційна назва не відповідає камерності, властивій багатьом творам автора. Поміж вечерею та домашнім концертом, між одним та другим поцілунком несміливих коханців проходить історія, вибухають та згасають війни, руйнуються та створюються держави, вмирають та народжуються звичаї, смаки та стилі [3; 170]. Проте, роман все ж таки відображує головні шляхи історичного процесу початку ХХ століття, віддзеркалює сутність тогочасних реалій. „*Слава і хвала*” являє собою своєрідний калейдоскоп яскравих соціологічно-побутових картин, які є прекрасними, в певному сенсі автономними психологічно-настрійними новелами. Для автора ідеологія не є творчим натхненням чи конструкційною засадою, тут все визначає пам'ять. Намагаючись створити епопею, Івашкевич прагне відтворити повний образ часопростору, складовою якого був сам він особисто. Вже у першому томі можна зіткнутися з польською та російською

інтелігенцією напередодні та під час революції, варшавським дрібним міщанством, холопською родиною Спихали, робітниками та військовими, з варшавськими та сицилійськими палацами і їхніми господарями, снобістськими салонами Парижа та кресовими шляхетськими дворами тощо. У романі „*Слава і хвала*” Івашкевич продовжує традиції міщанського реалізму, щоправда з певними застосуванням здобутків міжвоєнного психологізму. Розгалужений сюжет роману будується згідно з засадами жанру та спрямований на читачів, які сподіваються знайти любовні емоції та пропорційні діалоги, детальні описи та авторські реляції. Автор суворо дотримується принципів ситуаційної та психологічної правдоподібності, інакше кажучи, „*Слава і хвала*” позбавлена будь-якого „авангардизму” [3; 176].

За роман „*Слава і хвала*” Івашкевич отримав нагороду міністра культури та мистецтва Польщі I ступеня.

Рік 1957 позначений збіркою віршів „*Темні стежки*” та автобіографічним виданням „*Книжка моїх спогадів*”, де Івашкевич не тільки констатує факти, але й дає оцінку певним фактам особистого життя та історично-культурним подіям, навколишньому середовищу та окремим його представникам. Слід зазначити, що роботу над написанням згаданих творів автор розпочав ще в період гітлерівської окупації.

У 1958 році видавництво „*Czytelnik*” розпочало друкувати десятитомне збирання творів, а у 1959 Я. Івашкевича обрано головою правління Спілки польських літераторів. Виходить черговий драматичний твір – комедія „*Весілля пана Бальзака*”.

Упродовж наступного десятиліття видаються наступні твори: оповідання „*Коханці з Марони*” (1961), збірник фейлетонів „*Розмови про книжки*” (1961), „*Лебедине гніздо. Есе про Данію*” (1962), де відтворено спогади та рефлексії часів роботи дипломатом у цій країні, том поезії „*Завтра жнива*” (1963), „*Станіслава Висоцька та її київський театр „Studia”*” (1963) – спогади та осмислення київського польського середовища митців, пануючих тенденцій, філософських концепцій та художніх смаків. Наступним твором, що

також пов'язаний з минувшиною та музичною тематикою є „„*Harnasie*” *Кароля Шимановського*” (1964). Далі виходять: „*Heydenreich*” і „*Тіні*” (1964), „*Желязова воля*” (1965) – фотоальбом з коментарями про життя, творчість і малу вітчизну Шопена, „*Космогонія*” (1967), збірка віршів „*Цілий рік*” (1967), оповідання „*Ружа*” (1967), оповідання під загальною назвою „*Про псів, котів і чортів*” (1968).

Сімдесяти роки розпочалися Ленінською нагородою за збереження миру, що, як вважають деякі дослідники, завадило отриманню Івашкевичем Нобелівської премії. Втретє автор „*Слави і хвали*” був удостоєний державної нагороди I ступеня, та золотої медалі Міжнародної ради миру. У 1971 Івашкевичу присуджується титул почесного доктора Варшавського університету, а у 1974 – по всій Польщі організовано заходи, присвячені вісімдесятій річниці народження видатного поета, прозаїка, мистецького та громадського діяча.

Останні роки життя Ярослава Івашкевича подарували людству, між іншим, такі твори: том віршів „*Xenie i elegie*” (1970), оповідання „*Ікар*”, „*Старосвітський магазин*”, „*Білочка*” (1971), збірка „*Музичних оповідань*” (1971), „*Сни*”, „*Сади*”, „*Sérénité*” – автотематичні твори, що повертають роздуми автора до часів молодості. У 1974 році з'являється також збірка творів, пов'язаних з Україною та історичним минулим: „*Заруддя*”, „*Червнева ніч*”, сюди ж увійшло згадуване оповідання „*Heydenreich*”. „*Петербург*” (1977) – літературні есе, збірка віршів „*Мапа погоди*” (1977) тощо.

Ярослав Івашкевич був Митцем з великої літери. Він крім художніх творів, де музика присутня на тематичному і структурному рівнях, сам писав музику, зокрема лібрето бо опери Шимановського та балету Мицельського. Часто з'являлися його музичні рецензії. До віршів автора „*Октостихів*” писали музику *К.Шимановський*, *Ф.Новоєвський*, *Т.Шеліговський*, *С.Лакс*, *З.Мицельський*, *Ф.Домбровський*, *Т.Байрд* тощо. Івашкевич також писав сценарії до художніх фільмів, зокрема „*Над Немном*” (1939, перша версія), „*Дім на пустирі*” (1959), на підставі його опрацювань було знято наступні

кінострічки: „Березняк”(1970), „Коханці з Марони” (1966), „Мати Йоанна від Ангелів” (1961), „Панни з Вілька” тощо.

Узагальнюючи сказане, варто підкреслити, що ностальгійна тональність, евфемізація польсько-українських міжетнічних взаємин обумовили те, що український географічний і культурний простір у прозі Івашкевича стає тереном співіснування різних культурних традицій, який населяють не нації, а своєрідна кресова спільнота – прообраз ідеальної середземноморсько-європейської цивілізації, яка будує своє життя на основі взаєморозуміння і толерантності. Може саме тому творчість Івашкевича є близькою та зрозумілою українському читачеві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Grochowski P. Przestrzeń i czas jako elementy baśniowej wizji świata // “Literatura Ludowa”. – 1999. – Nr 1.
2. Gronczewski A. Jarosław Iwaszkiewicz. – Warszawa, 1974. – 256 s.
3. Kijowski A. Powieść Jarosława Iwaszkiewicza // “Twórczość”. – 1956. – Nr 9.
4. Przybylski R. Eros i Tanatos. – Warszawa, 1970. – 367 s.
5. Ritz G. “Brzezina” i “Panny z Wilka” // Miejsce Iwaszkiewicza. – Podkowa Leśna, 1994. – 102 s.
6. Uliasz S. Literatura Kresów. Kresy literatury. – Rzeszów, 1994. – 245 s.
7. Zaworska H. Opowiadania Jarosława Iwaszkiewicza. Lustra Polaków. – Warszawa, 1985. – 223 s.
8. Сухомлинов О. О специфике и значении часопространения в повествовании Ярослава Ивашкевича „Мłyn nad Lutynią” // Актуальні проблеми слов'янської філології. – К.: „Знання України”, 2001. – С. 290 - 296.